

ΓΕΩΡΓ. Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΖΗΜΙΩΝ ΣΤΗΝ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ
ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΕΙΣΜΟΥΣ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1636-1638

Ὁ Διον. Α. Ζακυθινός, παράλληλα μὲ τὶς τόσες λαμπρὲς ἐπιστημονικὲς δραστηριότητές του σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο, ἔβρισκε πάντοτε τὸν χρόνον νὰ παρακολουθεῖ τὴν πνευματικὴν ζωὴ τῆς γενέτειράς του. Κάθε καλοκαίρι, μὲ ὄρμητῆριον τὸ λιτὸ (μετασεισμικὸ) σπίτι του πλάι στὸ Ποτάμι τοῦ Ληξουρίου, πραγματοποιοῦσε ἐπισκέψεις σ' ὅλα τὰ πνευματικὰ ἰδρύματα τῆς Κεφαλονιάς, στὶς Βιβλιοθῆκες, στὰ Μουσεῖα καὶ στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο¹, καὶ πάντοτε, μέσα ἀπὸ κάποια συνεργασία, ἔβρισκε τὸν τρόπο νὰ παρέχει τὶς τόσο χρήσιμες συμβουλές του. Ὡστόσο, ἰδιαίτερον ἦταν τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο (καὶ τὴν Κοργιαλένειο Βιβλιο-

1. Ἡ εὐαισθησία τοῦ Διον. Ζακυθινοῦ γιὰ τὰ πνευματικὰ ἰδρύματα τῆς Κεφαλονιάς διαφαίνεται καὶ μέσα ἀπὸ τὸν πρόλογόν του στὸν πρῶτον τόμον τοῦ περιοδικοῦ *Κεφαλληνιακὰ Χρονικά* (1976), τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε καὶ ἐπίτιμος Πρόεδρος. Ὑποχρέωση σεβαστῆς μνήμης μου ἐπιτάσσει νὰ ἀναδημοσιεύσω ἐδῶ χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα: «Ὁμως ἀπὸ τὰ ἐρείπια τῆς μεγάλης ἐκείνης συμφορᾶς [ἐνν. τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1953] ἀνεπήδησεν ἡ ἀντίδρασις τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἐνεργείας. Ὑπεράνω τῶν χαλασμάτων ὠρθώθη ἀκατασίγαστος ἡ Νοσταλγία καὶ ἐβασίλευσεν ἡ Μνήμη. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν συμπάσχουσαν καὶ συμπεθοῦσαν ἀδελφὴν νῆσον Ζάκυθον, ἡ Κεφαλληνία διετήρησε σχεδὸν ἄθικτον τὸν γραπτὸν θησαυρὸν τοῦ τέως παραμελημένου καὶ ἀγνώστου εἰς τοὺς πολλοὺς “Ἱστορικοῦ Ἀρχείου” — θαυμασίαν πρῶτην ὕλην διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ παρελθόντος. Εὐλαβεῖς χεῖρες ἀνέστυραν ἐκ τῶν ἀμόρφων ὄγκων τοῦ χύδην κειμένου χάρτου τὰ ἀσφαλῆ ταῦτα τεκμήρια τῆς Ἱστορίας καὶ παρέδωσαν εἰς τὴν ἔρευναν τὰ κατάλοιπα τῆς ζωῆς τεσσάρων ὀλοκλήρων αἰώνων. Ἄλλαι χεῖρες, ὅχι ὀλιγώτερον εὐλαβεῖς καὶ γενναῖαι, περισυνέλεξαν τὰ λείψανα τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ἀντικείμενα λατρείας, εἰκόνας, ἐνδυμασίας, ἐνθυμήματα διάφορα, φωτογραφίας καὶ παντοῖον λαογραφικὸν ὕλικόν, καὶ παρέδωσαν αὐτὸ εἰς κοινὴν θέαν». Σαφῆς ἐδῶ ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ζακυθινοῦ στὸ ζεῦγος Μαρῖνο καὶ Ἑλένη Κοσμετάτου καὶ στὸ πολῦτιμον ἔργον τους — προσφορὰ στὴ λαογραφία καὶ στὴν τέχνην τῆς Κεφαλονιάς. [Βλ. τὸ ἀπόσπασμα στὸν πρόλογόν τοῦ Ζακυθινοῦ, *Κεφαλληνιακὰ Χρονικά*, τόμ. 1 (Ἀργοστόλι 1976), σελ. θ'].

θήκη μέσα στην οποία τοῦτο στεγάζεται), τὸ ὁποῖο εἶχε ὑπὸ τὴν ἄμεση προστασία του στὰ πλαίσια τῶν δραστηριοτήτων τοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν. Τὴν ἀναδιοργάνωση αὐτοῦ τοῦ Ἀρχείου, μετὰ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1953, φρόντισε (μὲ συνεχεῖς ἀποστολές ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τοῦ Νικ. Μοσχονᾶ) ὁ Διον. Ζακυθηνός². Στὰ πλαίσια τῶν φροντίδων του ἐντάσσεται καὶ πρότασή του γιὰ ἐμπλουτισμὸ τοῦ Ἀρχείου μὲ ὕλικὸ σὲ μικροταινίες ἀπὸ τὸ Archivio di Stato τῆς Βενετίας, πρόταση, ποὺ ὑλοποιήθηκε μερικῶς, καὶ ἀπὸ τὸ ὕλικὸ τῆς πρώτης αὐτῆς φωτογράφησης προέρχεται καὶ ἡ παρακάτω δημοσίευση, ἐνδεικτικῆ παρουσία μνήμης γιὰ τὸν Ἄνδρα ἀπὸ τὴ γενέτειρα. Παραθέτω σχετικὸ ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς ποὺ ἀπηύθυνε ὁ Διον. Ζακυθηνός στὸν ὑποφαινόμενο (στὴ Βενετία) στίς 24.11.1970, ὡς μία μαρτυρία τοῦ ἐνδιαφέροντός του: «... Μὲ ἐνδιαφέρει ἐπίσης ἡ ἀναστροφή σας μὲ θέματα τῆς ἱστορίας τῆς ἰδιαίτερας μας πατρίδος. Ὁ κύριος Κοσμετάτος καὶ ἐγὼ σᾶς παρακαλοῦμε νὰ συγκεντρῶνετε κάθε στοιχεῖον τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς. Θὰ ἔπρεπε νὰ μελετηθῆ τὸ ζήτημα κατὰ ποῖον τρόπον θὰ καθίστατο δυνατὸν νὰ συγκροτήσωμεν ἐν ἀρχεῖον μικροταινιῶν εἰς τὴν Κοργιαλένειον Βιβλιοθήκην. Χάρις εἰς τὰς προσπάθειάς τοῦ συναδέλφου κ. Μοσχονᾶ ἡ ταξινόμησις τοῦ παλαιοῦ Κεφαλληνιακοῦ ἀρχείου προχωρεῖ καὶ ἐλπίζεται ὅτι θὰ ἀποβῆ τοῦτο σπουδαῖον κέντρον ἐρευνῶν διὰ τὴν Ἑπτανησιακὴν Ἱστορίαν³».

* * *

2. Βλ. Ν. Γ. ΜΟΣΧΟΝΑ, «Τοπικὸν Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κεφαλληνίας», *Σύμμεικτα* 2 (1970), σελ. 459, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ζακυθηνός ὡς διευθυντῆς τοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν ἀνταποκρινόμενος στὸ αἶτημα τῆς Ἐποπτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἀρχείου ἀναθέτει στὸν κ. Ν. Μοσχονᾶ τὴν ὀργάνωση καὶ διεκπεραίωση τῶν ἐργασιῶν ταξινόμησεως καὶ ἀρχειοθετήσεως τοῦ ἀρχεῖου ὕλικου τοῦ τότε Τοπικοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου. Παρόμοιο ἐνδιαφέρον ἐπιδεικνύει ὁ Ζακυθηνός καὶ πέντε χρόνια ἀργότερα, ὅταν φροντίζει γιὰ τὴν εὐρυθμὴ λειτουργία τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τῆς Κεφαλονιάς (Γ. Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἐκθεση Πεπραγμένων (1975-1976), μὲ συνοπτικὴ ἐξιστόρηση τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἀρχείου», ἔκδ. Τοπικοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κεφαλονιάς, ἀριθ. 1, Ἀργοστόλι 1976, σελ. 21, σημ. 2 τῆς σελ. 20).

3. Ἡ πρωτότυπη ἐπιστολὴ τοῦ Ζακυθηνοῦ (δακτυλόγραφη, μὲ ἰδιόχειρη ὑπογραφή του, μὲ χρονολογία 24.11.1970) φυλάσσεται στὸ προσωπικὸ μου Ἀρχεῖο.

“Ὅπως εἶναι γνωστό, τὸ πρόβλημα τῶν σεισμῶν στὸν ἰόνιο χῶρο ἔχει ἀπασχολήσει ιδιαίτερα Ἕλληνες καὶ ξένους εἰδικούς καὶ καλύπτεται ἀπὸ μιὰ ἀξιόλογη βιβλιογραφία, ποὺ ἀναφέρεται στὴ διμερῆ ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος, τὴν ἱστορική καὶ τὴ γεωλογική-σεισμολογική⁴. Ὡστόσο γιὰ τοὺς σεισμούς τῶν ἐτῶν 1636-1638 στὴν Κεφαλονιά καὶ στὴ Ζάκυνθο, μολονότι θεωροῦνται ἀπὸ τοὺς πλέον ἐνδιαφέροντες —συγκρίνονται γιὰ τὴν ὄλη τους συμπεριφορὰ μὲ τοὺς σεισμούς τοῦ 1953—, ἡ περιγραφική, ἀλλὰ καὶ ἡ κριτικὴ βιβλιογραφία εἶναι πολὺ περιορισμένη. Ἐχομε, βέβαια, τὴν παραστατικὴ περιγραφή τοῦ μοναχοῦ Ἱερόθεου Ἀββατίου⁵, καθὼς καὶ

4. Βλ. κυρίως, D. G. BARBIANI and B. A. BARBIANI, *Memoires sur les tremblements de terre dans l'île de Zante*, Presented by A. Perrey in Académie Imperiale des Sciences, 1863, Dijon 1864. — Π. ΒΕΡΓΩΤΗ, Ὁ σεισμός τῆς 23 Ἰανουαρίου 1867, Ἀργοστόλι 1867. — Μ. FOUQUE, *Rapport sur les tremblements de terre de Cephalonie et de Metelin en 1867*, Paris 1867. — Κ. Ν. ΣΑΘΑ, «Μεσαιωνικὸν Σεισμολόγιον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῆς Κεφαλληνίας καὶ Λευκάδος», ἐφημ. *Αἰών*, ἀρ. φύλλων 1213-1215, 1246-1248, Ἀθήνα 1867. — Ι. Π. ΣΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, «Περὶ τοῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ σειсмоῦ», *Ἐφημερίς τῶν Φιλομαθῶν*, ἀριθ. 624, 1169-1170, Ἀθήνα 1867. — Ι. Ν. ΤΥΠΑΛΔΟΥ, Ὁ σεισμός ἐν Κεφαλληνίᾳ (1867), Κωνσταντινούπολη 1868. — Ν. Ι. ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΥ, «Αἱ δεκατρεῖς μνημονευόμεναι καταστροφαὶ τῆς Λευκάδος ἀπὸ τοῦ 1612 μέχρι τοῦ 1869», *Ἐφημερίς τῶν Φιλομαθῶν*, ἀριθ. 726, Ἀθήνα 1870. — Π. ΧΙΩΤΗ, «Ἱστορικὴ ἔποψη περὶ σεισμῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἰδίως ἐν Ζακύνθῳ», *Ἐφημερίς Κυψέλης*, 256-259, 274-277, Ἀθήνα 1886-1887. — J. PARTSCH, *Η Νῆσος Κέρκυρα. Γεωγραφικὴ Μονογραφία*, Κέρκυρα 1892. J. PARTSCH, *Κεφαλληνία καὶ Ἰθάκη. Γεωγραφικὴ Μονογραφία*, Ἀθήνα 1890. — A. ISSEL, *Remarques sur les tremblements de terre subis par l'île de Zante pendant l'année 1893*, Paris 1894. — Μ. Δ. ΜΟΥΡΙΚΗ, *Οἱ σεισμοὶ ἐν Ἑλλάδι*, Ἀθήνα 1934. — Ε. ΖΑΒΙΤΣΑΝΟΥ, *Περιγραφή τῶν σεισμῶν στὴν Ἰθάκη*, Ἀθήνα 1953. — M. GRANDAZZI, *Le tremblement de terre des îles ioniennes*, *Annales de Geographie*, Paris 1954. — Η. Α. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, *Κεφαλληνιακά Σύμμικτα*, 2, Ἀθήνα 1960. — Α. - Δ. ΔΕΜΠΟΝΟΥ, *Το χρονικὸ του σεισμοῦ του 1953*, Ἀργοστόλι 1976. — Ν. ΜΑΡΑΓΚΑΚΗ, «Ἀνέκδοτο ἔγγραφο γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησι τῆς Μονῆς Εὐαγγελίστριας Βαρδιαίων μετὰ τὸ 1767», *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 2 (1977), σελ. 346-353. — ΒΙΒΛΙΟΦΙΛΙΑ (Περιοδικό), *Ἀφιέρωμα: Σεισμολόγιο*, Ἀθήνα 1981. — Κ. ΠΕΡΙΣΣΟΡΑΤΗ, *Γεωλογικὲς καὶ γεωφυσικὲς ἐρευνες στὸ Ἴονιο*, *ΙΓΜΕ*, 1982. — B. C. PAPAZACHOS and P. E. COMNINAKIS, *A catalogue of historical earthquakes in Greece and the surrounding area 479 B.C.-1900 A.D.*, Univ. of Thess., Geophysical Laboratory, No 5, 1982. — Γ. ΚΑΒΑΣΑΚΑΛΗ καὶ Α. ΠΟΥΜΕΝΑΚΟΥ, *Σεισμικότητα των Ἰονίων νήσων*, Δημοσ. Τομέα Γεωφυσικῆς, Αριστ. Παν. Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1988. Για περισσότερη ξένη βιβλιογραφία βλ. Β. ΠΑΠΑΖΑΧΟΥ - ΚΑΤΕΡΙΝΑΣ ΠΑΠΑΖΑΧΟΥ, *Οἱ σεισμοὶ τῆς Ἑλλάδας*, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 349-356.

5. Γιὰ τὴ διήγησι τοῦ Ἀββατίου τίς περισσότερες εἰδήσεις ἔχει ὁ Τσιτσέλης (*Κεφαλληνιακά Σύμμικτα*, τόμ. 1, σελ. 1-2), ποὺ ἀνάμεσα στὰ ἔργα τοῦ κεφαλονίτη μοναχοῦ, μεταξὺ τῶν ἄλλων, συγκαταλέγει καὶ τὴν περιγραφή τοῦ σεισμοῦ καὶ ἀκριβῶς σημειώνει:

τις ενδιαφέρουσες πληροφορίες τῶν Πινιατώρων⁶, τοῦ Ἰωσήφ Πάρτς⁷ καὶ τοῦ Ἡλία Τσιτσέλη⁸, καὶ κάποιες «ἥσσοнос» σημασίας ἐνθυμήσεις⁹ ἢ ἀπλές νύξεις¹⁰, διάσπαρτες σὲ κώδικες ναῶν ἢ νοτα-

«Περιγραφή τοῦ σειсмоῦ τῆς 30 Σεπτεμβρίου 1637, γραφεῖσα ἐν Leyde τῶν Βαταβῶν τὸ 1648 εἰς γλῶσσαν κοινήν, πολλὰ σώσασα τῆς τότε καταστάσεως τῆς νήσου Κεφαλληνίας, ἀκριβῶς ὅμως ὀρίζει τὴν χρονίαν, τοῦ σειсмоῦ γενομένου τὸ 1636. Τὸ χειρόγραφον ἐσώζετο καὶ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων δημοσιευθὲν ὑπὸ E. Legrand, καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ Φωκᾶ Κοσμετάτου, ὅπερ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Π. Βεργωτῆ τὸ 1867, καὶ εἰς ἰταλικὴν μετάφρασιν ἔτι, ὑπὸ Πινιατόρου». Φαίνεται πὼς ὑπῆρχαν περισσότερα τοῦ ἐνὸς χειρόγραφα, ἀφοῦ δύο τουλάχιστον ἔχουν δεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος: τὸ ἓνα τῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων ποὺ δημοσιεύει ὁ Legrand (βλ. É. LEGRAND, «Διήγησις ἐμοῦ Ἱεροθέου Ἀββατίου τοῦ ἐκ Κεφαλληνίας περὶ μεγάλου σειсмоῦ τοῦ ἐν τῇ Κεφαλληνίᾳ νήσῳ...», *Bibliothèque Grecque Vulgaire*, vol. 1, Paris 1880, σελ. 331-338) καὶ τὸ ἄλλο ποὺ κατεῖχε ἡ οἰκογένεια Κοσμετάτων καὶ ποὺ δημοσίευσαν ὁ λόγιος Π. Βεργωτῆς τὸ 1867 καὶ σὲ ἰταλικὴ μετάφραση οἱ Πινιατώροι τὸ 1887 (βλ. M. e N. PIGNATORRE, *Memorie Storiche e Critiche dell' isola di Cefalonia dai tempi eroici alla caduta della Repubblica veneta*, τόμ. 1, Corfu 1887, σελ. 133-137). Οἱ Πινιατώροι μάλιστα, σημειῶνουν ἀκριβέστερες πληροφορίες γιὰ τὸ χειρόγραφο, ποὺ δημοσιεύουν: «Questa narrazione assiste, nell' originale Greco da cui l' ho tradotta, in potere del Sig. r Gerasimo Foca Cosmetato quondam Andrea il quale gentilmente me la favori» (PIGNATORRE, ὁ.π., σελ. 132).

6. Βλ. M. e N. PIGNATORRE, ὁ.π., σελ. 132, ὅπου δημοσιεύουν ἐνδιαφέρουσα παρακλητικὴ ἀναφορὰ τῶν Συνδίκων τῆς Κεφαλονιάς πρὸς τὸν Δόγη, ὅπου γίνεται περιγραφή τῶν καταστρεπτικῶν σεισμῶν τοῦ 1636, καὶ στίς σελ. 137-139, ὅπου ἐπίσης ἐνδιαφέρουσα ἀναφορὰ βενετοῦ ἀξιωματοῦχοῦ ἐπιγραφόμενη ἀπὸ τοὺς Πινιατώρους «Riquarda l' attacco contro Santa Maura e il tremuoto a Cefalonia», μὲ χρονολογία 30 Αὐγούστου 1658, ὅπου στὴν ἀρχὴ γίνεται σύγκριση τῶν σεισμῶν τοῦ 1658 μὲ ἐκεῖνους τοῦ 1636. Ἐδῶ ἐπίσης οἱ Πινιατώροι (σελ. 132), ἔχοντας, προφανῶς, ὑπόψην τους τὴ σύγχυση γιὰ τὴν ἀκριβῆ ἡμερομηνία τοῦ μεγάλου σειсмоῦ, παραθέτοντας σχετικὴ ἐπιχειρηματολογία, διευκρινίζουν ὅτι «Questo veramente terribile flagello percosse quest' Isola in fatto li 30 Settembre 1636 di Venerdì e non nel 1637...».

7. Βλ. I. ΠΑΡΤΣ, *Κεφαλληνία καὶ Ἰθάκη, γεωγραφικὴ μονογραφία*, μετάφρ. Α. Γ. Παπανδρέου, Ἀθήνα 1892, σελ. 69-70 (καὶ φωτοανατ. ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Διονυσίου Νότη Καραβία, Ἀθήνα 1982, μὲ προλεγόμενα καὶ εὐρετήρια Γεωργίου Ν. Μοσχόπουλου), ποὺ, ὅπως φαίνεται, τὶς περισσότερες πληροφορίες τοῦ ἀντλεῖ ἀπὸ τοὺς Πινιατώρους.

8. Βλ. Η. Α. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, *Κεφαλληνιακά Σύμμικτα*, τόμ. 1, Ἀθήνα 1904, σελ. 1-2, ὅπου βιογραφεῖ τὸν Ἱερόθεο Ἀββάτιο, καὶ τόμ. 2, Ἀθήνα 1960, σελ. 420, ὅπου ἀναφέρεται στοὺς σεισμοὺς τῶν ἐτῶν 1636-1637 καὶ παραπέμπει ἐπίσης καὶ αὐτὸς στοὺς Πινιατώρους.

9. Ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ ἐνθυμήσεις τῶν σεισμῶν αὐτῶν, ποὺ ἀναγράφονται στὸ πρωτόκολλο συμβολαίων τῶν ἐτῶν 1630-1641 τοῦ νοτάριου Πέτρου Σάρλου, ποὺ σώζεται στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Κεφαλονιάς (βλ. Φάκ. 79, βιβλίο ἐτῶν 1630-1641, παράφυλλο α' καὶ φ. 267^v-268^v). Τὶς ἐνθυμήσεις δημοσιεύει καὶ σχολιάζει ὁ ΓΕΡ. Η. ΠΕΝΤΟΓΑΛΟΣ, «Νέες Πληροφορίες ἀπὸ ἀνέκδοτα κείμενα γιὰ τοὺς σεισμοὺς τῆς Κεφαλληνίας τὸ 1636 καὶ 1638», *Παρθενός* 15 (1973), σελ. 390-395.

10. Ὁ Κων. Σάθας σημειώνει ὅτι ὁ Ἀββάτιος ἔγραψε γιὰ τὸν σεισμὸ αὐτόν, ἀλλὰ ἀνα-

ρίων ἢ σὲ τυπωμένα ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ἐκείνης τῆς ἐποχῆς¹¹, ἀλλὰ μιὰ ἀκριβῆ ἔπογραφὴ ζημιῶν μὲ τὰ τότε δυνατὰ δεδομένα ἔχουμε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ ὑπεύθυνο βενετὸ ἀξιωματοῦχο, τὸν Giovanni Cappello, ποῦ, ὡς ἔκτακτος ἀπεσταλμένος τῆς Βενετικῆς Πολιτείας στὶς ἀνατολικὲς κτήσεις τῆς Γαληνότητος, βρίσκεται στὸν ἰόνιο χῶρο κατὰ τὴ διετία 1636-1638¹². Πρόκειται, βέβαια, γιὰ τὸ κείμενο ποῦ παρακάτω ἐκδίδουμε καὶ ποῦ εἶναι συνημμένο σὲ σχετικὴ ἔκθεση τοῦ Cappello, ἀπευθυνόμενη ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά στὸν Δόγη.

Στὰ *Secreta* τῆς Senato, στὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, σώζεται ὁλόκληρη ἡ σειρὰ ἐπιστολῶν τοῦ Cappello, ποῦ ἀναφέρονται στὸ ἴδιο θέμα¹³. Στὶς ἐπιστολὲς αὐτές, καθὼς καὶ στὸ ἐκτενέστερο ἔγγραφο τῆς ἔκθεσης, ὁ Βενετὸς ἀξιωματοῦχος περιγράφει μὲ δυνατὰ χρώματα τὶς συνέπειες τῶν σεισμῶν: καταστροφές στὸ Κάστρο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἐρειπώθηκαν δημόσια κτίρια, οἱ κάτοικοι βγῆκαν στοὺς δρόμους καὶ παρέμειναν ἄστεγοι στὸν περίβολο τοῦ Κάστρου, οἱ ρωγμὲς τοῦ ἐδάφους «προξενοῦν φρίκη», ὅπως σημειώνει χαρακτηριστικὰ ὁ ἴδιος¹⁴.

Τὸ κείμενο τῆς ἔπογραφῆς τῶν ζημιῶν, ποῦ συντάσσεται —προφανῶς κατ' ἐντολὴ τοῦ Cappello— ἀπὸ τὸν Agostin Barbati, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τοὺς πρώτους στίχους τοῦ ἔγγραφου, ἀποτελεῖ ἄ-

φέρει λανθασμένα ὅτι ἐγινε τὴν 30.9.1627. (βλ. Κ. Ν. ΣΑΘΑ, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθήνα 1868, σελ. 407).

11. Σὲ προσεχῆ εὐρύτερη ἐργασία γιὰ τοὺς σεισμοὺς στὸν Ἰόνιο χῶρο (σὲ συνεργασία μὲ τὸν γεωλόγο Λάζαρο Πολυμενάκο) θὰ δημοσιευθοῦν ὀρισμένες ἀκόμη ἄγνωστες ὡς τῶρα ἐνθυμήσεις γιὰ τοὺς σεισμοὺς τῶν ἐτῶν 1636-1638.

12. Ἐπαινετικὰ ἐκφράζεται γιὰ τὸν Cappello ὁ Ἡλίας Τσιτσέλης: «Ἐκ τῶν δραστηριοτέρων, πολυπειρωτέρων, περιουστέρων πολιτικῶν τῆς Δημοκρατίας. Ἀνὴρ φιλελεύθερος, ἐντιμὸς καὶ ἀξιοπρεπής» (Η. Α. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, *Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα*, τόμ. 2, Ἀθήνα 1960, σελ. 420).

13. ASV, Senato III, *Secreta*, Filza Cefalonia, ἔγγραφα μὲ χρονολογίες 20.6.1638, 21.6.1638, 22.6.1638, 4.7.1638, 8.7.1638, 15.7.1638, 16.7.1638, 6.8.1638, πρωτότυπες ἐπιστολὲς (ἐνυπόγραφες) τοῦ Giovanni Cappello πρὸς τὸν Δόγη.

14. βλ. κυρίως τὴν ἀναφορὰ τοῦ Cappello μὲ χρον. 4.7.1638, ὅπου εἶναι συνημμένη καὶ ἡ δημοσιευμένη ἔπογραφὴ [ASV, ὁ.π., ἔγγρ. 98. Πρβλ. καὶ Γ. Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἱστορία τῆς Κεφαλονιάς*, τόμ. 1, Ἀθήνα 1985 (καὶ ἀνατ. 1990), σελ. 145, σημ. 2].

ξιόλογη μαρτυρία τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τοῦ βαθμοῦ τοῦ μεγάλου σεισμοῦ τοῦ 1636, καθὼς καὶ τῶν σεισμῶν (μετασεισμῶν κ.λπ.) ποὺ ἀκολούθησαν ὡς τὸ 1638¹⁵. Εἶναι χαρακτηριστικὸ λ.χ. ὅτι οἱ περιοχὲς τῆς Κεφαλονιάς, ποὺ περισσότερο πλήττονται ἀπὸ τοὺς σεισμοὺς αὐτῆς τῆς διετίας, εἶναι τὰ ἀνατολικά καὶ τὰ νότια διαμερίσματα τοῦ νησιοῦ, οἱ ἐπαρχίες δηλ. Κραναίας καὶ Σάμης, ἀπὸ τῆ Σκάλα καὶ τὸν Πόρο ὡς τὸ ὄροπέδιο τῶν Ὀμαλῶν καὶ ἀκόμη βορειότερα ὡς τὸ χωριὸ Φαρακλάτα, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Πάλης ἢ περιοχὴ τῆς Κατωγῆς. Γιατὶ ἐκεῖ ἐπισημαίνονται, σύμφωνα μὲ τὴν ἀπογραφή, τὰ μεγαλύτερα μεγέθη σὲ ἀριθμὸ κατοικιῶν ποὺ κατέρρευσαν¹⁶. Σημειώνουμε ἐνδεικτικά: Σκάλα 90, Θηράμονα 41, Κορωνοὶ 60, Σολομάτα 60, Μοναστήρι 40, Μαυράτα 47, Καραντινάτα 38, Βάλτες 40, Τσακαρισιάνος 60, Βαλσαμάτα 50, Φαρακλάτα 100 καὶ στὴν Κατωγῆ Ληξούρι 200, Μαντζαβινάτα 52 καὶ Χαβριάτα 42. Πολὺ χαμηλότερα εἶναι τὰ μεγέθη στὸν ὑπόλοιπο χῶρο τοῦ νησιοῦ καὶ κυρίως στὴν περιοχὴ τῆς Ἀνωγῆς τῆς ἐπαρχίας Πάλης, στὸ βορειοδυτικὸ δηλ. διαμέρισμα τῆς Κεφαλονιάς¹⁷. Ἡ ἐπισήμανση αὐτῆ, ὅσο κι ἂν ἐπηρεάζεται καὶ ἀπὸ ἄλλους παράγοντες (ἔδαφος καὶ ὑπέδαφος, ὕλικά κατασκευῆς τῶν οἰκημά-

15. Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες τοῦ Τσιτσέλη, οἱ «σεισμοὶ» (θὰ ἔννοεῖ τοὺς μετασεισμοὺς) «διήρκεσαν μέχρι τῆς ἀνοίξεως τοῦ 1637» (ΤΣΙΤΣΕΛΗ, τόμ. 2, σελ. 420). Ἡ πληροφορία αὐτὴ σὲ συνδυασμὸ μὲ ἄλλες εἰδήσεις [λ.χ. μνημονεύεται σεισμὸς στὴν Καλαβρία, 17 Μαρτίου 1638 (ΤΣΙΤΣΕΛΗ, τόμ. 2, σελ. 420)], καὶ μὲ τὸ γεγονός ὅτι τὸ 1638 ὁ Carrello συντάσσει τὶς ἐπιστολὲς καὶ τὴν ἐκθεση, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, περιγράφοντας τὰ συμβάντα σὰν νὰ εἶναι πρόσφατα, ὀδηγεῖ στὸ πιθανὸ συμπέρασμα ὅτι νέος σεισμὸς ἔγινε τὸ 1638, ποὺ κατεκρήμνισε ὅ,τι ἄφησε ὄρθιο (ἢ ἐτοιμόρροπο) ὁ σεισμὸς τοῦ 1636.

16. Βλ. τοὺς σχετικὸς ἀριθμοὺς καταστραφέντων σπιτιῶν στὸ δημοσιευμένο ἔγγραφο. Ἡ εἰκόνα πάντως ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀπογραφή τῶν ζημιῶν διαφέρει ἀπὸ τὶς πληροφορίες τοῦ Τσιτσέλη (Σύμμικτα, τόμ. 2, σελ. 420), ποὺ ἀναφέρει μόνον ὅτι «τὰ μᾶλλον βλαβέντα μέρη ἦσαν ἡ Λειβαθῶ, τὸ Ἀργοστόλιον καὶ τὸ Ληξούριον». Ὁ Πάρης (ὅ.π., σελ. 70) ἀναφέρεται ἐπίσης σὲ ζημιὰς στὶς ἴδιες πόλεις, τὶς ὁποῖες σημειώνει καὶ ὁ Τσιτσέλης καὶ προσθέτει ὅτι ὁ σεισμὸς ἔγινε αἰσθητὸς (ἀσθενέστερα) στὴ Ζάκυνθο, ἀλλὰ καὶ «ἐν τῷ πελάγει ἠσθάνθησαν ἰσχυρὰς δονήσεις καὶ τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἐπὶ τῶν Στροφάδων κατέπεσεν ὁ πύργος καὶ τινὰ μέρη τοῦ τοίχου».

17. Ἐνδιαφέρουσες (ἀπὸ τὴν πρόσφατη βιβλιογραφία) εἶναι οἱ πληροφορίες ποὺ δίνουν οἱ Γ. ΚΑΒΑΣΑΚΑΛΗΣ — Λ. ΠΟΛΥΜΕΝΑΚΟΣ, *Σεισμικότητα Ἰονίων Νήσων*, διπλωματικὴ ἐργασία [Α. Π. Θ. Τομέας Γεωφυσικῆς], Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 17, ποὺ, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἄλλες εἰδήσεις, προσθέτουν ὅτι ἀνάλογη καταστροφὴ ἐπέφερε ὁ σεισμὸς τοῦ 1636 καὶ στὴν

των, μέθοδος κατασκευῆς κ.λπ.), εἶναι στοιχεῖο πού, ὅπωςδήποτε, ἔχει τὸν κύριο λόγο κατὰ τὴ διερεύνηση τοῦ εἰδικοῦ γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τῶν σεισμῶν.

Ἡ ἔπογραφή τῶν ζημιῶν τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τὸν Carpello σηματοδοτεῖ ἀκόμη καὶ πρὸς ἄλλες κατευθύνσεις. Πέρα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δηλώνει τὴ διοικητικὴ πρόνοια καὶ τὸ μέτρο ὀργάνωσης τῆς Βενετικῆς Πολιτείας (ἔκτακτος ἀπεσταλμένος, ὁ Giovanni Carpello μένει στὴ σεισμόπληκτη περιοχὴ ὀλόκληρη τὴ διετία τῆς σεισμικῆς δραστηριότητος τοῦ δυτικοῦ ἰονίου χώρου), ἐνέχει καὶ στοιχεῖα προσέγγισης πρὸς τὸ ἀντικείμενο τῆς δημογραφίας. Ὁ μεγάλος ἀριθμὸς τῶν πληγέντων σπιτιῶν σ' ὀρισμένα χωριά λ.χ. ὑποδηλώνει αὐτόματα καὶ τὴν ἀκμαία δημογραφικὴ τους κατάσταση (ὁ ἀριθμὸς τῶν πληγέντων οἰκιῶν δὲν συμβάλλει πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση, ὅταν εἶναι περιορισμένος, γιὰτὶ ἐνδέχεται νὰ ἔχουμε περιορισμένη ἐπιρροὴ τοῦ σειсмоῦ). Τοῦτο τὸ στοιχεῖο μάλιστα μπορεῖ νὰ ἐκτιμηθῇ ἀκόμη περισσότερο, ἂν λάβουμε ὑπόψη μας πόσο σπάνιες κατ' ἐκείνη τὴν πρῶιμη περίοδο, ἀλλὰ καὶ πόσο ἀτελεῖς καὶ ἀνακριβεῖς ἦταν οἱ ἐπίσημες (καὶ οἱ ἀνεπίσημες) ἔπογραφεὶς οἰκημάτων ἢ καὶ οἱ περιπτωσιακὲς σχετικὲς μὲ τὴ δημογραφία νύξεις¹⁸.

* * *

Ἰθάκη, καὶ σημειῶνουν καὶ τὸ χαρακτηριστικὸ ὅτι «Ο καπετάνιος πλοίου ἔξω ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά παρατήρησε ἐντονο κυματισμὸ». Βλ. καὶ σχετικὲς πληροφορίες PAPAZACHOS B. C. and COMINAKIS P. E., *A catalogue of historical earthquakes in Greece and the surrounding area 479 B.C. - 1900 A.D.*, Θεσσαλονίκη 1982.

18. Συγκεντρωτικὸ δημογραφικὸ πῖνακα γιὰ τὴν Κεφαλονιά 1500-1796 (βασισμένο σὲ ἀδημοσίευτες καὶ δημοσιευμένες πηγές) βλ. Γ. Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἱστορία τῆς Κεφαλλονιάς*, τόμ. 1, Ἀθήνα 1985, σελ. 164-165, καὶ γενικότερα γιὰ ἔπογραφεὶς καὶ στατιστικὰ στοιχεῖα τῆς Κεφαλονιάς στὸ ἴδιο, σελ. 157-163, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία: α) βασικότερη παλαιὰ Γ. ΠΑΡΤΣ, *Κεφαλληνία καὶ Ἰθάκη*, Ἀθήνα 1892, σελ. 115-122, καὶ Η. Α. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, *Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα*, τόμ. 2, σελ. 662-672, ὅπου ὁ συγγραφέας ἐκδίδει τμῆμα τῆς ἔπογραφῆς τοῦ Πέτρου Καστροφύλακα (1583) ἀναφερόμενο στὴν Κεφαλονιά. β) Νεότερη καὶ σύγχρονα τεκμηριωμένη, κυρίως τοῦ Ν. Γ. ΜΟΣΧΟΝΑ, «Φοροδοτικὸς Πῖνακας τῆς Κεφαλονιάς τοῦ ἔτους 1678», *Δελτίον*, τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας 1 (1976), σελ. 85-123.

Τὸ ἔγγραφο βρίσκεται στὸ Archivio di Stato τῆς Βενετίας, Senato III, Sectreta, Filza Cefalonia, συνημμένο στὴν ἔκθεση τοῦ G. Carpello μὲ χρονολογία 4 Ἰουλίου 1638 (ἀριθ. ἔγγρ. 98). Εἶναι πρωτότυπο (σελίδες 6) καὶ ἐκδίδεται μὲ τὴ διπλωματικὴ μέθοδο (διατηρεῖται ἡ ὀρθογραφία ὡς ἔχει), ἐνῶ ἀντίγραφό του (σὲ φωτογραφία) φυλάσσεται στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Κεφαλονιάς, στὴ σειρὰ τῶν ἐγγράφων, πού, ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω, ἐντοπίστηκαν ἀπὸ τὸν ὑποφαινόμενο μὲ πρόταση τοῦ Διον. Ζακυθηνοῦ καὶ φωτογραφήθηκαν μὲ δαπάνες τῆς Κοργιαλενείου Βιβλιοθήκης Ἀργοστολίου.

Ἐπειδὴ ὁ συντάκτης τοῦ ἐγγράφου (τῆς ἀπογραφῆς) εἶναι προφανῶς Βενετὸς καὶ δὲν γνωρίζει τὴ γεωγραφικὴ ὄρολογία τοῦ νησιοῦ, ὑπάρχουν πλεῖστες ἀλλοιώσεις στὶς ὀνομασίες τῶν περιοχῶν καὶ τῶν οἰκισμῶν. Ἐπίσης ὀρισμένοι ἀπὸ τοὺς ἀναφερόμενους οἰκισμοὺς δὲν σώζονται τώρα καὶ ἄλλοι ἔχουν παραμείνει ὡς ἀπλὰ τοπωνύμια. Γιὰ τοὺς λόγους, λοιπόν, αὐτοὺς θεωρήθηκε σκόπιμο μετὰ τὸ τέλος τοῦ κειμένου νὰ παρατεθοῦν οἱ ἀπαραίτητοι σχολιασμοί.

ΤΟ ΕΓΓΡΑΦΟ

- φ. 1^r *Descrizione fatta dal Cav(alie)r Ag(osti)n Barbati putata a S.E. ²delle rovine causate dai ultimi teremoti in tutta ³l' Isola, ove di ord(in)e di d(ett)a ecce(len)za si é person(amen)te conferito. ⁴Nella Villa di Chionata cascorono case n° 16, ⁵una chiesa, et fracassate altre otto ⁶à Feramona cascorono case 41. Sei chiese ⁷et fracassate altre 16 case, ⁸à Maurado e Gharevado cascorono case 47, ⁹trè chiese, et fracassate altre case 14 ¹⁰à Colaitadho cascorono case 12 e doi chiese. ¹¹à Ergignia cascorono case 32, doi chiese, e ¹²fracassate altre case otto. ¹³à Marcopulado cascorono case 20, una chiesa, ¹⁴et fracassate altre case cinque, ¹⁵essendo restati offese anco due persone. ¹⁶à Cato Eleo cascorono case 30 quattro chiese, et ¹⁷fracassate altre case otto. ¹⁸à Valtà cascorono case 40, quattro chiese, et ¹⁹fracassate altre case 20, essendo cascato ²⁰anco un' Mon(astero) di S. Nicolò con due case. ²¹à Scalas cascorono case 90 dicisette chiese, et ²²fracassate altre case 40. ²³à Coronon cascorono case 60, quattro chiese, ²⁴et altre fracassate case 100. ²⁵à Solomado cascorono case 60, cinque chiese, ²⁶et altre case fracassate 70.*
- φ. 1^v *²⁷à Capandritadho cascorono case 38 et cinque chiese, ²⁸et altre case 12 fracassate. ²⁹à Mavricado cascorono case 50 et sette chiese, ³⁰et altre case 15 fracassate. ³¹à Pagliorongione cascorono case 50, sette chiese, ³²et altre 20 case fracassate, ³³à Monastiria cascorono case 40, quattro chiese, ³⁴et altre 30 case fracassate. ³⁵à Cattaragho cascorono case 24, due chiese, et ³⁶altre case otto fracassate, ³⁷à Vlaghoghori cascorono case 80, trè chiese, et ³⁸altre 20 case fracassate, ³⁹à Zaccarissianata cascorono case 60, sei chiese ⁴⁰et altre 40 case fracassate, ⁴¹à Culurado cascorono case 6, una chiesa, et ⁴²fracassate altre 10 case, ⁴³à Barchidhimado cascorono case 30, cinque chiese ⁴⁴et altre 40 case fracassate, ⁴⁵à Paterado cascorono case 153, dieci chiese, et fracassate altre case 100. ⁴⁶à Gresado cascorono case 4 et una chiesa, ⁴⁷à Cagliotadho cascorono case otto, et fracassate [...] ⁴⁸à Puladho cascorono case sei, una chiesa et ⁴⁹fracassate altre case 27 ⁵⁰à Lata-dinadho cascorono case 9, una chiesa, et ⁵¹fracassate altre case 27*
- φ. 2^r *⁵²à Vlaghado cascorono case 16, et altre 8 fracassate ⁵³à Themata cascorono case 25, chiese tre, et ⁵⁴fracassate altre case 15 ⁵⁵à Megalogianado cascorono case 10, una chiesa ⁵⁶et altre sette fracassate, ⁵⁷à Marchetadho cascorono case doi ⁵⁸à Feradinadho cascorono case doi ⁵⁹à Nomergia cascò casa una ⁶⁰à Comitadho cascorono case 15, e due*

chiese |⁶¹à Vari cascò casa n° una. |⁶²à Missovugnia cascò casa una. |⁶³à Patricadho cascorono case 18, et una chiesa, |⁶⁴à Sola cascorono case 15, tre chiese et fra |⁶⁵cassate altre case 25, |⁶⁶à Angonos cascorono case 25, sette chiese et |⁶⁷fracassate altre case 7 |⁶⁸à Niffi cascorono case 6, tre chiese, et fracassate |⁶⁹sate altre case 15 |⁷⁰à Cardacadho cascorono case 37 e cinque chiese |⁷¹à Condocuradho cascorono case 3, et una chiesa |⁷²à Curuclado cascorono case 3, una chiesa, et |⁷³fracassate altre case 37. |⁷⁴à Farisso cascorono case doi, una chiesa et fra |⁷⁵cassate altre case 30 |⁷⁶à Vladho cascorono case 10, una chiesa e 20 fracassate |⁷⁷à Carttullarado cascorono case 50, et due chiese |⁷⁸à Valssamando cascorono case 50, e quatro chiese, et altre quatro |⁷⁹case fracassate

φ. 2^v |⁸⁰à Frangado cascorono case ottanta, quatro chiese et altre 30 case fracassate. |⁸¹sportesò anco feriti dal teremoto huomini sette. |⁸²Nel Monasterio di Gerusalem nova sono fracassate due chiese [...] |⁸³celle, et anco quatro case. |⁸⁴Alla Madona di Faneromeni a Malla; cascorono celle 28, e due |⁸⁵chiese |⁸⁶A Rasado cascorono case 27 una chiesa, et altre cinque case |⁸⁷fracassate |⁸⁸A Procopado cascorono case 16, una chiesa, et fracassate altre case |⁸⁹vinti |⁹⁰A Faraclado cascorono case 100, due chiese, et fracassate altre |⁹¹case vinti |⁹²A Dilinado cascorono case dieciotto et fracassate otto |⁹³Nella Villa di Veletia cascorono case sette |⁹⁴In Argostoli cascorono case 50, e due chiese |⁹⁵A Spiglia cascorono case 16, et una chiesa |⁹⁶A Bugierado cascorono case 20 |⁹⁷A Cindiglies cascorono case 10 |⁹⁸A Lachetra cascorono case 16, e sette chiese, et ferite due persone. |⁹⁹A Perivoglio cascorono case 55, et otto chiese |¹⁰⁰A Sclavadi, Caligati e Curcumeladi cascorono case 30 |¹⁰¹A Metaxado cascorono case 22, et quatro chiese essendo restato |¹⁰²ferito anco un economato |¹⁰³A Cheramia cascorono case cento, et quattro chiese |¹⁰⁴A Coriano, e Climatsa cascorono case 85, et 8 chiese |¹⁰⁵A Spargeo cascorono case 120, et sei chiese |¹⁰⁶A Pessada cascorono case 35, et una chiesa, et ferita anco |¹⁰⁷una persona

φ. 3^r |¹⁰⁸A Caravado cascorono case 35 |¹⁰⁹A Porgiarado cascorono case 36, et quatro chiese, et ferite |¹¹⁰quatro donne |¹¹¹A Mussado cascorono case 20, et una chiesa |¹¹²A Vlagado cascorono case 13 |¹¹³A Lurdado cascorono case 20, et una chiesa |¹¹⁴A Ciffado, e Simotado cascorono case 13, et una chiesa |¹¹⁵A Platia cascorono case 34, et cinque chiese |¹¹⁶essendo restato ferito anco il prete di essa Villa |¹¹⁷oltre le sudete possono esser case aperte, et rotte in circa |¹¹⁸numero 400 |¹¹⁹A Lixuri cascorono case 200 et tre chiese, e fracassate case 300 |¹²⁰A Micaliciata cascate case 7, e chiese 2, et case fracassate 33 |¹²¹A Illarus case

- cascate n° 3, chiese n° 2, e case fracassate n° 15* |¹²²*A Manzavinata case cascate n° 52, a una chiesa, fracassate* |¹²³*chiese n° 6, e case n° 60* |¹²⁴*A Cavriata cascate case n° 42, una chiesa fracassata, e case 30* |¹²⁵*A Ernicata case cascate n° 11, chiese fracassate n° 3, e case 40* |¹²⁶*A Cavdata case cascate n° 5, fracassata una chiesa, et case n° 20* |¹²⁷*A Manducata case fracassate n° 10* |¹²⁸*A Monopolata case cascate, n° 5, e fracassate n° 22* |¹²⁹*A Schinea case n° 15 cascate, una chiesa fracassata, e case 80* |¹³⁰*A Santa Tecli cascate case 30, fracassata una chiesa, e case 40* |¹³¹*A Condogianada cascate case n° 30, e fracassate n° 80* |¹³²*A Vlicata case cascate n° 7, et chiese fracassate 2 e case 25* |¹³³*A Luchierata case cascate n° 16, chiesa una, et case fracassate 14* |¹³⁴*A Cuvalea case cascate n° 22, una chiesa fracassata, e case 20*
- φ. 3^v |¹³⁵*A S. Dimitri case cascate n° 10, una chiesa fracassata,* |¹³⁶*et case 20* |¹³⁷*Due chiese cascate di S. Elia, e la Madona, [...]* |¹³⁸*et case loro 4* |¹³⁹*In fortezza et Borgo case cascate n° 150, fracassate comprese le doi* |¹⁴⁰*vile ad esso Borgo anesse*
- |¹⁴¹*Sum(m)a in tutta l' isola il danno ricevuto dal*
 |¹⁴²*teremoto in case a fatto cadute n° 1619*
 |¹⁴³*chiese cadute n° 190*
 |¹⁴⁴*case aperte e fracassate n° 1276*
- |¹⁴⁵*Il resto tutto rissentito*
- |¹⁴⁶*[...] capitano Agustin Barbati o fato la sudeta rivisione*
 |¹⁴⁷*Bernandino Rota*
 |¹⁴⁸*Canc(eli)r di S. E. N(obilissim)a*

ΣΧΟΛΙΑ

Γενική παρατήρηση: τὰ περισσότερα τῶν ὀνομάτων τῶν οἰκισμῶν, ποὺ ἀναγράφονται μὲ κατάληξη -do (ἤ, σπανιότερα, -dho καὶ -di) τώρα σώζονται μὲ κατάληξη -τα (Mavrado - Μαυράτα, Metaxado - Μεταξάτα, Lurdado - Λουρδάτα, Feradinadho - Φερεντινάτα, Puladho - Πουλάτα) καὶ ἀντιστοιχοῦν ἢ σὲ οἰκισμοὺς ποὺ ἐπιβιώνουν ἀκόμα ἢ σὲ τοπωνύμια.

Ἄρκετὰ ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν οἰκισμῶν τοῦ ἐγγράφου ἔχουν, ὅπως δὴποτε, ὑποστῆ παραφθορὰ ποὺ ὀφείλεται στὸν συντάκτη (ἄγνοια ἢ ἀβλεψία) κι ἄλλα, πάλι, ἀντικαταστάθηκαν μεταγενέστερα μὲ ἐντελῶς διαφορετικὴ ὀνομασία. Σημειώνουμε τὶς σχετικὲς διευκρινίσεις:

Στίχ. 6. *Feramona*: πρόκειται για τὸ χωριὸ Θηράμονα, ποὺ σώζεται καὶ σήμερα στὸ νοτιοανατολικὸ διαμέρισμα τῆς Κεφαλονιάς.

Στίχ. 31. *Paglorongione*: Παλιорόγγια. Παλαιότερα ἦταν οἰκισμὸς. Τώρα σώζεται ὡς τοπωνύμιο στὸ χωριὸ «Ἁγία Εἰρήνη».

Στίχ. 37. *Vlaghghori*: σώζεται ὡς τοπωνύμιο στὸ χωριὸ «Ἅγιος Νικόλαος».

Στίχ. 74. *Fariso*: χωριὸ ποὺ σώζεται μετὰ τὴν ὀνομασία Φάρσα.

Στίχ. 93. *Veletia*: Βελέτι. Οἰκισμὸς ποὺ σώζεται μετὰ τὴν ὀνομασία Κοκολάτα, κοντὰ στὸ Ἴργοστόλι.

Στίχ. 97. *Cindiglies*: Κιντιλιές. Τὸ σημερινὸ χωριὸ Χελμάτα νότια τοῦ Ἴργοστολιοῦ.

Στίχ. 99. *Perinoglio*: Περίβολον. Σώζεται ὡς τοπωνύμιο στὴν περιοχὴ τῶν Σβορωνάτων στὴ Λειβαθώ.

Στίχ. 105. *Spargeo*: πρόκειται γιὰ τὸ σημερινὸ χωριὸ Σπαρτιά στὴν περιοχὴ τῆς Λειβαθῶς.

Στίχ. 114. *Ciffado*: παλιότερα ἦταν ἓνα ὠραῖο χωριὸ. Σήμερα σώζεται ὡς τοπωνύμιο κοντὰ στὸ χωριὸ Σιμωτάτα. Ἐρείπια μόνον ἑνὸς ναοῦ μετὰ ὠραῖες τοιχογραφίες μαρτυροῦν τὴν παλαιότερη ζωὴ τοῦ οἰκισμοῦ.

Δὲν ταυτίστηκε τὸ *Vladho* (στίχ. 76), ποὺ πιθανῶς νὰ ὑπῆρχε στὴν περιοχὴ τῶν Ὀμαλῶν, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ ἔγγραφο.